

Самур

№ 1(338) 2020-йисан 30-январь

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

ГЕГЬЕНШДИЗ КЪЕЙД АВУНА

1990 - йисан 20 - январдин иккюз Бакуда кылле фейи мусибатдин 30 йис тамам хана. Вичин азадвал патал женг чугувазтай халкъ мультъуыгъариз кланз Бакудиз атай Со- веттин күшүндөн басрухар себеб яз Бакуда ва республикадин чара-чара районра 147 кас къенай, 744 касдал хирер ханай, 841 кас дустагъда тунай.

Халкъди вичин кылел гъйи и мусибат рикелей ракъурзувач. Алай йисан 20-январдиз вири республикади и вакъиадин 30-йис гегъеншдиз къеид авуна. Азербайжан Республикадин Президент Ильгам Алиева ва сад лагъай вице-президент Мегърибан Алиевади Шефтийларин аллеяда 1990-йисан 20-январдиз телефон хайи инсанар рикел хакана. Президентди мемориалдал чукверин таж эцигна. Гъя и югъ республикадин агъалийрихъ галаз санал гъкуматди, вири идараирин квалахдарри, диндин тешкилатри, Азербайжанды авай къецепатан улыквейрин посолри, дүньядин халкъариз талукъ тир тешкилатрин векилрими гегъеншдиз къеид авуна.

СЕЧКИЯР КЫЛИЕ ФИДА

Алай йисан 9-февралдиз Милли Межлисдиз сечкияр кылле фида. И кар чешнелудаказ кылле тухун паталди вири жуъредин гъазурвилер аквазва. Санлай къачурла, 5 миллионни 387,6 агъзур блоллетенар чапдай акъудда. И процессдиз гүзчывал авун ва хүн гъкуматдин къетен къуллугъдал ихтибарнава. Бюллетеңар чакрал агакъарун патал герек тир вири гъазурвилер акунва.

Милли Межлисдин депутат жез кланзай касар газаф ава. Са депутатдин чкадиз 12-13 кандидатди бягъс къазва. Парламентдиз сечкияр тешкиллудаказ кылле тухун патал гъазурвилер аквазва.

АЗЕРБАЙЖАНДИЗ КЪВЕДА

Дагъустан Республикадин кыл Владимир Васильев мукъвал вахтара Азербайжандиз къведа. Талукъ информациядин такъатри хабар гузайвал, и квалахдин визит рикел аламукъдайди жеда.

В.Васильева лугъуз- вайвал, 2020-йисуз

Магъачкала -

Дербент-Баку зарб фидай поезд кардик кутада. Агъалийри ихътин поезддин рехъ вилив хүзъва. Ракъун рекъин улакъди къве республикадин арада фин-хтунар газаф къезиларда. В.Васильева къеид авурвал, Дагъустандин Азербайжандин алакъаяр газаф мукъва ва ихтибарлубур я. И алакъаяр генани вилик тухвана кланзава.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

Чи Къулан вац!

ВИ ТІВАР ВУЧ Я?

Чи редакциядизса яшлудишеңли атанвай. Салам гайдалай къулух ада лагъана:

- Зун Бакудин Мердакан хуярый атанвайди я. Зи тівар Къенидад я.

Садлагына рикел са гыыхътин ятПани чими, хъультуыл гыссер кужумайды хъиз хана заз.

- Къенидад? Вуч иер тівар я! – жуван гъейранвал чуыньюхариз хъанач завай.

- Зи бадедин тівар я, диде-бубади зал эцигнавайди я, – лагъана ада.

Вичин тівар хызы рахунарни иер тир дишеңгъилин. Лезги Чалалди газаф верцидиз рахазвай. Гъя вичин умурьдихъни къени дад квайди гүргүйнлай къатлан за. Къени инсандал душушуыш хъанвайди, вичихъ веледар, хтулар авайди, дарвал такунвайди чуыньюхарнач ада. Хтулдин меҳъерин гъазурвилер аквазвай дишеңгъли и шад мярекат лезги адетрив къадайвал, дидед Чалал кылле тухуз кланзайвилляй меслятар къачуз зи кылил атанвай.

40 йисуз датана мектебда муллымвиле квалахай ада лезги Чалалди меҳъерин сценариини къыненвай. Сценарийдин са къадар чакар чи адетрив къадайвал түххүүрүн патал чавай күмек кланзавай.

- Чи мутъманрин газафбур лезгияр я, маса халкъарин векиларни къведа. Заз абуруз лезги меҳъерин къени адетар къалуриз кланзава, – лагъана Къенидада.

Эхъ, инсандин тіварци газаф Чавуз адан къенепатан дүньяди-

Редактордин гаф

кай, дүньякъатПунрикай, фикир-фағыумрикай хабар гуда. Масакла лагъайтІа, диде-бубайри чипин веледрал тівар эцигдайла чиз-течиз абурун умурьдирин рехъни тайинарда. ИкІ тирди илимдини тестикъарзана.

Чипин Чехи бубайрин, бадейрин тіварарал чан хакана абуру веледрални хтулрап эцигзавай инсанриз зи патай Чехи гъуырмет ава. Иллаки абуру халисан лезги тіварар хъайила рикел генани регъят жеда зи. Тіварарай инсанри чипин хайибурун хатур-гъуырмет гъикI хүбзатІа хъсандиз чир жеда. ГъакIни хайи халкъдиз кланивал къатІуда вуна тіварарай.

Ингье эхиримжи вахтара чи ватанэгълийри тіварар эцигун гъикъван жавабдар квалах ятІа рикелей ракъурнава. Дидед Чалал къадай, чипихъ къетен мана-метлеб авай халисан лезги тіварар чи газаф адетар хызы, акваз-такваз квахъзана. Чна чи милливал, жуввал гъикI квадарзаватІа чи тіварарилай хъсандиз чир жезва.

Садазни сир туш хыи, Дагъустандин халкъарин арада лезгийри къецепатан тіварариз генани газаф майилвал къалуриз. И мукъвара са лезги хуруун мектебдин мярекатда хъайи зун жувахъ галаз ихтилат авур аялрин тіварар ван хъайила пагъ атлан амукънай: Радмила, Лена, Диана, Ренат, Луиза, Радик, Толик, Альбина... Чешне паталди хъайитІани са лезги тівар ван

хъанач заз. Им вучтин адет я? Диде-бубайри ихътин кардиз вучиз рехъ гузва? – лугъуз хиялри тухвана зун. И чавуз Ленадин гъя мектебдин муаллимар тир дидени буба агатна зав. Абурухъ галаз санал гъвчИ рушни атанвай.

– Им Алина я, – лагъана абуру.

Аялрин патав завай а муаллимиз са гафни лугъуз хъанач. Ингье чи гележег несилиз илимдини марифатдин тарсар гузвой 40 яшарин и инсанри зи рикI тіарна. Яраб абурун руғъ икъван къуврү хүнин себеб вуч ятІа? Урусривайн Европадин халкъаривай тіварар къачуна чипин веледрал эцигзавай лезгийри абуруз лезги къилихар гъикI чирдатІа? Чи халкъдин адетар абуруз гъикI кланардатІа?

Жуван хайи тіварар негъна чара-бурувай тіварар къачузвайбур бурж вахкун патал такъатар тачгызвайбуруз ухшар я. Абурукай заз масадбурун пекер алукIнавайбурун ухшарарни къведа. Дувулар галачир тарар хызы я ихътин инсанар.

«Ківал хуъх, чил хуъх, тівар хуъх!» – лагъана веси авунай са береда чи бубайри. И веси къилиз акъудиз жезвач чавай. Тівар хуъз жезвач.

Инсанрикай чара-чара халкъар ийизвайди руғъ я. И руғъ арадиз гъун патал къилин шартІар лагъайтІа, инсанри чипин түккүрнава. Хайи тіварар эцигун, дидед Чалал къанарун, адальди дамахун, жуван ківал къени авун, хайи хуъз авадан авун... Гъя икI... И шартІарикай сад тахъайла, мулькуйбурни квахъда.

КЛИНИКЕ «САХХАТ» 20 ЛЕТ

Недавно свой 20-летний юбилей справила уже давно завоевавшая доверие бакинцев клиника «Саххат». Примечательно, что добрая слава об этой клинике давно вышла за рамки республики. Она стала примером добросовестного служения пациентам.

«Сегодня наша клиника отмечает второе десятилетие успешной работы, – отметила в своем приветствии гостям юбилейного вечера главный врач клиники Хагигат Зульфугарова. – Я рада, что благодаря нашей успешной и добросовестной работе многие люди вновь смогли обрести здоровье. За эти два десятилетия нашей клиникой пройден большой путь, сделаны большие дела. И сегодня я с огромным удовольствием поздравляю весь коллектив клиники. Ваш высочайший профессионализм и участливое, доброе отношение к пациентам – две важнейшие составляющие успешного лечения и достижения главного результата – здоровья наших пациентов. Спасибо вам

за верность своей профессии!»

Азербайджано-Германская клиника «Саххат» была основана в далеком 1999 году, на заре становления частной медицины в Азербайджане, практикующим хирургом, доктором Маликом Керимовым. Это одна из самых первых частных клиник в Азербайджане. С первых дней существования в этом медицинском учреждении руководствуются мировыми стандартами лечения и строго следуют принципам доказательной медицины. «Доверие пациентов – лучшая реклама для развития клиники!» Именно на этой философии построена вся работа клиники.

«Я искренне горжусь тем, что наше общее дело достигло широкой известности, пользуется заслуженным доверием пациентов и уважением коллег. К нам приходят семьями, нас рекомендуют знакомым. Это и есть результат труда наших специалистов, которые каждый день показывают высочайший класс профессионального мастерства и безгра-

нично вкладывают душу в любимое дело», – отметил директор клиники, доктор Малик Керимов.

Сотрудники клиники «Саххат» – это специалисты высшего уровня, являющиеся, без преувеличения, цветом азербайджанской медицины, имеющие внушительный стаж и опыт работы. Клиника предоставляет своим пациентам полный спектр медицинской помощи по самым разным направлениям, среди которых диагностика, терапия, педиатрия, гинекология, кардиология, оториноларингология, офтальмология, урология и андрология, эндокринология и диетология, неврология, травматология и ортопедия, дерматология, косметология, диспансеризация и профилактика, семейная медицина, страховая и производственная медицина, и многие другие.

Гости вечера отмеча-

ли профессионализм сотрудников клиники, ее неординарность и главное – высокую результативность лечения, благодаря которой на протяжении долгих лет к ней обращаются за медицинской помощью не только бакинцы, но и пациенты из других городов и стран. У клиники активные международные связи и иностранные гуру от медицины, в частности немецкие коллеги, с удовольствием сотрудничают с ней, проводят мастер-классы, семинары, участвуют в круглых столах, обмениваются опытом.

Немало добрых слов и пожеланий прозвучало в этот вечер в адрес дружного коллектива этого медицинского заведения. Многочисленные друзья, пациенты, коллеги и партнеры благодарили их за любовь к профессии и чуткое отношение к пациентам.

Казалось бы, что такое 20

лет? Это возраст молодого человека, начинающего свой путь понимания, осмысливания, духовного и физического развития. Но для клиники это довольно приличный отрезок времени, включающий в себя значимые и основательные периоды закладки фундамента, определения своего места и как следствие, дальнейшего развития и роста. И как важно было пройти все эти периоды, не растеряв главного – стремления служить людям, делать их жизнь радостнее, счастливее, полноценнее. Ведь нет ничего для человека дороже здоровья! И это счастье своим пациентам вот уже 20 лет дарит клиника «Саххат».

Поздравляем весь медперсонал клиники с этим замечательным юбилеем, желаем им добра и процветания.

Азизрин СЕВДА

БУДУЩАЯ ОПЕРНАЯ ДИВА

Уже который год конец октября знаменуется для меня поездкой на финал Международного конкурса вокалистов имени Муслима Магомаева, который проходит в концертном зале, носящем имя великого певца. В 2018 году мне повезло вдвойне – я познакомилась с молодой, талантливой вокалисткой, очаровательной лезгинкой с невероятной красоты голосом. Итак, первое отделение концерта. В жюри сидят Фархад Бадалбейли, Александро Сафина, Дмитрий Бергман, Ханс-Йоахим Фрай, Винченцо де Виво и Франко Фарина, и, председатель жюри – Тамара Синявская, музя Орфея 20 века.

К концу первого отделения на сцену выходит молодая, высокая красавица в элегантном платье пудрового цвета – Эльмира Карабанова. Она исполняет «Арию Маргариты с жемчугом» Гуно и получает 59 баллов из 60. Во втором отделении Эльмира, в длинном бирюзовом платье, выступает последней. Она исполняет романсы Узеира Гаджибекова «Сенсиз» («Без тебя») на азербайджанском языке. Жюри единогласно отдает ей по 10 баллов.

И вот финал. Наша красавица занимает первое место! Победительница получает от Тамары Ильиничны главный приз.

Я познакомилась с

Эльмирай два года назад. Она рассказывала мне, что родилась в Новокузнецке. Родителей зовут Эльдар Джамеддинан хва и Ирина Анатольевна. Сестра Эльнара в этом году оканчивает училище при Московской консерватории имени П.И.Чайковского.

В их доме постоянно звучали песни масштабных певцов Советского Союза, но отец ее неизменно остается ярым поклонником

Великого Магомаева. Не удивительно, что эту любовь отец передал и своим дочерям – Эльмире и Эльнаре. Сестры выросли на классической музыке. Окончив в родном Новокузнецке специализированный лицей в классе с физико-техническим уклоном с золотой медалью, Эльмира переехала в столицу и поступила в училище при МГК. Ее взяли на второй курс в класс Глафиры Королевой. Окончив его с красным дипломом, молодая вокалистка поступает в МГК им. Чайковского, в класс Ларисы Рудаковой.

Весной 2018 года ее принимают в Молодежную Оперную Программу Государственного Академического Большого театра России, художественным руководителем которой является Дмитрий Юрьевич Вдовин. Спустя пару недель в ее жизни происходит еще одно радостное событие: она проходит отборочный тур Международного конкурса вокалистов имени Муслима Магомаева. Об итогах этого конкурса я уже вам рассказала.

– На данный момент я учусь на 4-ом курсе Московской консерватории имени Чайковского и продолжаю работать в Большом Театре, регулярно принимаю участие в концертах Молодежной Оперной программы в театре и на других концертных площадках. Весной прошлого года высту-

пила в Ницце и Париже. Большой частью для меня стало приглашение выдающегося дирижера Владимира Юровского исполнить 9 июня 2019 года партию Ксении из оперы «Борис Годунов» на сцене КЗЧ Московской Государственной Академической Филармонии, где в роли Бориса Годунова выступил знаменитый бас Ильдар Абдразаков. Совсем скоро, 3 марта 2020 г. в составе МОП Большого театра я выступлю в Оперном театре Тель-Авива в рамках фестиваля M.ART, – рассказала мне наша героиня.

– Какие у тебя планы на будущее? – поинтересовалась я у Эльмиры.

– Прежде всего мне надо закончить учебу. Конечно, я хочу продолжать свое творчество в оперном жанре, но также чередовать оперную деятельность с исполнением почти забытых и горячо любимых мной советских произведений.

Мечты сбываются! Я верю, что передо мной сидит будущая оперная дива мирового масштаба, и я буду гордиться нашей дружбой.

Теяра ВЕЛИМЕТОВА,
член Союза писателей России,
внештатный корреспондент
газеты «Самур».
г. Москва.

ЧИ ХУЛЬРЕРИН ТІВАРАР

(Эвел газетдин 2019-йисан 22-ноябрьдин ва 25-декабрдин нұмраяра)

Алимдивай ачухариз тахъянвай Кіуфуба, Тагъаруба ва Уъзденуба ойконимар Қылар райондиз талукъбур я ва и хулер исятдани ава. Абуру виликан Кіуф, Тагъар ва Уъзден хулерин тіварар хөненва.

Машиуба ва Харахуба Хачмаз райондин хулер я. И тіварар Маши ва Харах хулерих галаз алакъалу я. Гила а ойконимри чи топонимиядын пассив фондуна чка күнвна.

1837-йисуз Къубадин гъулгъула къаткурдайла урус генералри лезгийрин цүдуралди хулер чукъурнай. Кіуф, Тагъар, Уъзден, Маши, Харах хулерин гелерни гъя чавалай кважна. 1840-йисан гатуз генерал-адъютант Граббеди лезгийриз кичерарна лагъанай: «...Гъеле хы, геж туш, мұтпұғъ хъух. Тахъайтла чи күшунри күв вири хулер чукъурда, күн дүзенлүх чайрикай магърумарда...» (Килиг: ЦГВИА, ф. ВУА, д. 6388, л. 178).

Гүйжет алай месәлайрикай сад «уба» ва «къышлах» компоненттери арадал гъанвай ойконимрин къадар я. Алимри жуъреба-жуъре рекъемар къалурнава. Ш.М.Саадиева Хачмаз «уба» компонентдикай арадал атанвай 49, Қылара 18, Къубада 5, Шеки ва Закъатала районприн гъар сада 3 ойконим авайди къейд авунвна. (Килиг: Саадиев Ш.М. О сложных ойконимах с компонентами оба и кишлак. В кн.: История топонимических исследований. Баку, 1992). Ибур гъакъикъатда авайдалай тімил я. Сад лагъайди, и рекъеми анжак XX асирдин 60-йисара гъя тіварар алаz авай хулер къалурнава. Къед лагъайди, XIX вишийисан ва XX вишийисан сифте кылдерин хулерин тіварар и сиягъидик акатнава.

Гъя инал лугъун хы, эхиримжи къве вишийисан чешмейра «уба» компонент квай агъадих галай хулерин тіварар дүшүшүш жезва: Мұшкүрда (тек са гилен Хачмаз райондин чилерал) – Сад лагъай Чарахуба, Къед лагъай Чарахуба, Гъасануба, Щурууба, Чехиуба, Юрфуба, Щилингуба, Юкъвануба, Мұшкүрuba, Мегъеруба, Касуба, Хъартуба, Ахъцегуба, Алпануба, Ағымалуба, Виниуба, Чахчахуба, Ағъвердиуба, Ағъарегымуба, Ағъаширинуба, Аслануба, Ағъмедуба, Ағъауба, Байуба, Гъажиабдурагъимуба, Гъажиагъимедуба, Гъажиисауба, Гъажиқурбануба, Гъажи-мегъамедуба, Гъажиустамуба, Диғагъуба, Тигъируба, Щийихуруба, Щехиуба, Идрисуба, Къадашуба, Манафуба, Манчаруба, Мардануба, Магъмудуба, Машиуба, Межидуба, Мұззәфферуба, Муругъуба, Нагыуба, Нежефуба, Юкъвануба, Палчхуба, Пиркъалиуба, Регымуба, Сабируба, Селимуба, Гиккнуба, Яргынуба, Кіуруба, Ферзалиуба, Ханлухуба, Хануба, Харахуба, Хассплатуба, Чубануба, Чухуруба, Шерифуба, Якъубуба, Ясадуба, Ятахуба, Щийиуба.

И сиягъидик 67 хуерьин тіварар акатзава. Абурукай са паяр исятда амач. Са къадарбурун тіварар дегишарнава. Убайрин са паяр Хачмаз райондин вичин, мұккүп паяр къунши Қылар ва Къуба районприн агъалийри арадал гъанвайбур я.

Эхиримжи къед-пуд вишийисан къене гилен Қылар райондин чилерални чипин тіварарих «уба» компонент квай цүдуралди хулерин арадал атанай.

Тарихдин чешмейра ва архивдин материалра агъадих галай хулерин тіварар гъатнава: Шихуба, Чехиуба, Кіуруба, Сад лагъай Къульхуруба, Күрелуба, Къед лагъай Къульхуруба, Чурууба, Керимуба, Четкунуба, Щвеңеруба, Уынұғъуба, Хульхуруба, Эчхеңеруба, Щехуруба, Эвежүтуба, Кылагуба, Нежефхуруба, Къульхуруба, Яргунуба, Кіуфуба, Къаратуба, Уъзденуба, Келентеруба, Салагуба, Тагъаруба, Гылуба.

Санлай и сиягъидик 28 хуерьин тіварар акатзава. Ингье сиягъидин эвелда къалурнавай 12 хуэр исятда амач. Са бязи хулерин гелер аматланы, тіварар амач. Месела, Сад лагъай Къульхуруба алай чқадал пудра хуэр кутунай. Виликан къве хуерьин тіварар малум туш. Тарихдин чешмейра ина сад лагъай хуэр IV вишийисан эхирра, пуд чехи кіунтінал кутунвайди къалурнава. И хуерьувай 200 метр къван яргъаз Къед лагъай Къульхурубадин амукъаяр жагъанва. Археологи гылилк авунвай жуъреба-жуъре къадим къапарал, яракърал, скелетрал бинелу хъана ина сифте хуэр IV-VII вишийисара хъанвайди къалурнава. (Килиг: Дж.А.Халилов, К.О.Кошкарлы, Р.Б.Аразова. Археологические памятники Северо-Восточного Азербайджана. Баку, 1991, ч. 86-88).

«Уба» компонент квай ойконимар Къуба райондани ава. Чешмейрай гъеле советтин девирдал къедалди ина «уба» компонент квай 9 хуерьин тіварар малум я: Хъимилуба, Күснетуба, Щицеруба, Куркунуба, Нуъведхуруба, Къудялуба, Сусайуба, Уышгуңуба, Күпчалуба. Советтин девирда Къубадин чилерал чипин тіварар «уба» компонентди арадал гъайи 5 хуэр алай: Алимамедуба, Давудуба, Къадашуба, Къурхмазуба, Партизануба. (Килиг: Саадиев Ш.М. О сложных ойконимах с компонентами оба и кишлак. В кн.: История топонимических исследований. Баку, 1992, ч. 58). Гүйгүйнлай абурукай къедан тіварар дегишарна. Исятда ина 3 хуэр күткүнне тіварар алама: Алимамедуба, Давудуба, Къурхмазуба.

Чахъ «къышлах» компонентди арадал гъанвай ойконимарни гзаф ава. «Къышлах» инсанри хуытілүз малкъара хүн патал менфят къацузтай чими чайкириз лугъуда. Тарихдай малум тирвал, 6 ағзұр үйес я инсанри къишилахрикай менфят къацуз. Гүйгүйнлай абурун ихтиин чайра ківалер эцигиз хулер кутунай. Юкъван Азиядин къишилахрих (хулерих) къадим тарихар ава. Лезгийри къишилахрикай геж, юкъван вишийисара менфят къацуз таттумна. Вучиз лагъайтла араб тарихчийрикай Абу Йусуп Йакъут Гъамавиди, Баладзуриди, Ал-Ма'судиди ва масабуру къизайвал, лезгийрих хулер кутадай чехи мединият авай, абурун хулер къалин ва чехи тир, и хулерих къулай шарттар авай. Гъавиляй къишилахриз са акъван иғтияж авачир.

Чи пара къишилахар Ширванда авай. Вучиз лагъайтла ина гзафни-

гзаф лезгияр яшамиш жезвай. (Килиг: Ал-Ма'суди. Луга золота и родники драгоценных камней. Пер. Н.А.Караурова. СМОМПК. Тифлис, 1908. Вып. 38, ч. 41). Архивдин материалра Кыблепатан Дагъустандин ва Кеферпатан Азербайжандын чилерал «къышлах» компонент квай ойконимар эхиримжи пуд вишийисан къене дүшүшүш жезва. Абурун къадардал гъалтайла филологиядин илимрин доктор Ш.М.Саадиева Къубада 13, Қылара 5, Хачмазда 14 ихтиин хуэр авайди къалурнава. (Килиг: Саадиев Ш.М. О сложных ойконимах с компонентами оба и кишлак. В кн.: История топонимических исследований. Баку, 1992, ч. 58).

Санлай къачурла, эхиримжи пуд вишийисан чешмейра и пуд райондин чилерал «къышлах» компонент квай агъадих галай хулерин тіварар гъатнава. Къубада – Алпан къышлах, Куркун къышлах, Къышлах, Ағъа къышлах, Вини къышлах, Сусай къышлах, Мирзэ къышлах, Ислов къышлах, Идрис къышлах, Гедик къышлах, Алибек къышлах, Амсар къышлах, Эрмеки къышлах, Күпчал къышлах, Хъимил къышлах, Къасум къышлах, Магъмуд къышлах, Талабы къышлах. Қылара – Дабур къышлах, Күрел къышлах, Чур къышлах, Кіуф къышлах, Къадима къышлах, Рут къышлах, Кіур къышлах, Гыл къышлах, Аваран къышлах, Лакар къышлах, Кузун къышлах, Чакар къышлах, Зиндамуругъ къышлах. Хачмаза – Къышлах (Ахъцегирин), Къышлах (Уынұғърин), Кіунт къышлах, Тигъир къышлах, Серкер къышлах, Мегъди къышлах, Рустов къышлах, Мирзэ къышлах, Алыж къышлах, Къадимали къышлах, Хъимил къышлах, Мирземамед къышлах, Бала Къусар къышлах, Уышгуң къышлах, Сухтакъала къышлах, Сусай къышлах, Мегърали къышлах, Мұрселли къышлах, Бег къышлах.

Вири санлай 50 хуэр жезва. Ингье алай вахтунда Къубада сиягъидин эвелда къалурнавай 5, Қылара 8, Хачмазда 5 хуэр амач ва и райондин 3 хуерьин тіварар дегишарнава. Гила и районра чипин тіварцілік «къышлах» компонент квай 30 хуэр ама ва абурукай са бязи хулерга лезгияр яшамиш жезвач. Гыса тівар алай Хъимил къышлах ва Сусай къышлах хытин хулер гъам Къубада ава, гъамни Хачмаза.

Бязи алими «къышлах» компонентди анжак мұракаб ойконимар арадал гъизвайди къалурнава. И фикирдих галаз рази хуунук мүмкін туш. Вучиз лагъайтла XIX вишийисан эхиралди чахъ чипин тіварар анжак «къышлах» гафуникай ибарат тир 7 хуэр авай. Абурукай 4 Дагъустандин Хъульер, Даңдухур, Къуруш ва Фирз хулерин ағъалийри «Къышлах» тівар алаз бине кутур хулер тир. Амай 3 Къышлах хурурый сад Къубадин, къед Хачмазин чилерал алай. Хачмазин къве хурурый садас Ахъцег къишилахни лугъудай.

Гъам чи, гъамни маса халқарин алими къизайвал, лезгийрин яшайишидин маканрик къазмаяр ва ятахарни акатзава. (Килиг: Агаширинова. С.С. Поселения лезгин в XIX-начале XX века. Ученые записки ИИЯЛ, т. VI. 1959; Панек Л.Б. Жилище лезгин. // Материалы по этнографии Грузии. Вып. IX. Тбилиси, 1957).

Мұззәффер МЕЛИКМАМЕДОВ
(Гүйг ама)

КВЕЗ ЧИДАНИ?

«Абумуслим тарих»

Лезгирин къадим тарихрикай чирвилер гузай чешмейрикай сад Х асирдиз талукъ «Абумуслим тарих» ктаб я. Абу Муслим Рагъэкъечдайпатан Къафкъаздиз са шумудра басрухар гайи машгъур араб сердер Маслама ибн Абдалмалик я. Чқадин хроникары Масламадин тівар «Абумуслим» хызыз къалурнава. Ктабда къененвайвал, Дамасқда чехи мискин эцигиз тур Абу Муслима вири Ширван чапхунайдалай къулух Шагъ-Албурз дагъдин (Шалбуз дагъдин) ценерив гвай чилерал, къве вацун арада бине кутунай. Гатуз ада лезгийрин вилятдин Рича ва маса хулерин агъалийрих галаз женг чуғунай ва хъульбүз Дербентдал вегъенай.

Ада Келе Күреда, Ахъцегъя, Рича ва Макъа хулерга чехи мискин эцигиз тұна, вичин мұкъва-қылияр апрын гъакимвиле тайинарны. Ширвандин наиб тир адад хва Султан Ибрағымда къумукъ ва авар виляттин аксина жигъаддик кыл кутунай. Анағар мұтпұғъарайдалай къулух са шумуд чехи хуле мискин эцигиз тунай.

Абу Муслим хтулри лезгийрин Усугъ, Митрагъ, Къуруз (Къуруш), Хина (Хнов), Калхан (Гелхен), Дигагъ, Эчхеңур, Уынұғъ, Мучугъ, Фий, Штул, Рича, Макъа хулерга бине кутунай.

«Абумуслим тарих» мұйызды сиягъидик ибарат я. Абурукай анжак са сиягъ 728-729-йисариз, амайбур 912-913-йисариз талукъбур я. Сифте яз Н.В.Ханыкова и есердин араб чалалди къененвай ва француз чалаз әлкүйненвай текстер 1862-йисуз «Азиатский журналдин» чинриз акъудай.

Есердин «Б» сиягъидин текст 1957-йисуз чи машгъур алим, тарихдин илимрин доктор, профессор Амри Шихсаидов Къурагъ райондин Гелхен хулерин жагъанай ва ада ҆ийи

къилелай куярнай. Алимди вичин 2008-йисуз Магъачъалада чапдай акъудай «Очерки истории, источниковедения, археографии средневекового Дагестана» ктабда къененвайвал, и текст 1622-йисуз хуле Шейх Ағъмадан сурал ківал хызыз эцигнавай гүмбетда түнвай адад гъилин хаттарин арада авай. Ам 1740-1741-йисара Ибрағым ал-Фұғъаниди арабдалди чин куярнавай текст я.

«Абумуслим тарихда» и сердердин неслидикай, адад Марваназ акси женгерикай, Абу Муслим Ширвандин ва Кыблепатан Дагъустандин лезгийрих галаз дәвейрикай, ада чи хулерга мискин эцигиз туникай, Дагъустандин са шумуд вилятгъилик кутуникай, адад хва Ибрағыман краикай, ам ширваншай хуникай, Абу Муслим хтулри лезги хулерга бине кутуникай, адад хва Сейфеддин Самсаман къушунриз гъалиб атуникай гегъеншдиз къененв.

Есер сифте яз араб чалал урус чалаз әлкүйненвай Амри Шихсаидов я. Ана къененвайвал, Абу Муслим хва Санжабан рухвайя тир Юсуфа Къурушадал, Насираддинна ва Рамадана Хнов ва Рутул хулерера, Мугъаммада Шиназдал, Жамала Къуба виляттада, Абдуллағъя Къурагъадал, Гъамзади Рича ва Али Бархута Макъа хулерера бине кутунай. Абу вири мұмын виах гвай ксар тир.

Гүлхар ГУЛЬИЕВА

АГАЛКҮНРИН РЕКЬЕ

Са шумуд югъ инлай вилик Азербайджандын тівар-ван авай театрдин режиссер, республикалық халқынан артист, Медениятдин ва Харусенятдин Университетдин профессор, Азербайджанда Камерадин Театр арадыз гъайи зурба сеняткар Женнет Селимовадын 80 йыс хана.

Женнет Алибекан руш Селимова 1940-йисан 20 - январдиз Бакуда дидедиз хана. Вичин зурба алакүнралди, лезги къилихралдин такабурлувиленди сейли тир и викіегь дишегъилин буба Алибек Дағыстандин Ахцегъ райондай тир. 10 йиса аваз етим амукъай Алибек къисметди Бакудиз акъуднай. Ина къвалахал ақвазана четинвиленди Чехи хайи ада вичиз къвал-югъ авунай, гүзгүйнлай Анна Коренманахъ галаз хизан түккүнрәй. Чихъ къве аял хайи абурун хва Мусабег 10 йиса авайла начагъвияй телефон хана. Хизандын къилел атай и мусибатди дидединни бубадин хызы, гъвечи Женнетан рикелни хер авунай. Зегъметтивни намуслувилес къил хвейи бубани диде вичин уымурдин рехъ хъядайла Женнетаз чешне хана. Хайибуру адап къилихриз ульткемвал гъанай.

Юқыванның мектеб тафаватлувиленди акъалттарай руш 1957-йисуз Азербайджандын Гыкуматдин Университетдин филологияның факультеттік екеніндей. Инаг яру дипломдалды акъалттарай Женнет вичин мурадар къилиз акъудун патал Ленинграддиз рекье гъятнай ва 1962-йисуз Ленинграддин Гыкуматдин Театрдинни Кинематографияның Институттадын режиссервиле факультеттік екеніндей. 1967-йисуз институт акъалттарай ам Бакудын С.Вурғунан тіварунихъ галай Уруспин Драмтеатрда режиссервиле къвалахал ақвазанай. Са шумуд йисалай ам Музыкалық Комедияның Театрдин режиссервиле тайинарнай.

Вичихъ зурба алакүнрап авай Женнет Селимовадын Бакуда сифте яз Камерадин Театр арадал гъанай ва гзаф йисара ада兹 рөгъбервал ганай. 1972-йисуз республикадын лайихлудын артист ва 1999-йисуз халқынан артист хытын гъуреметдин тіварариз лайихлудын гъанай Ж.Селимовадын 2001-йисалай Президентдин пенсия къачузы. Медениятдин ва Харусенятдин Университетдин профессор Женнет Селимовадын 2009-йисан 8-апрелдилай 2012-йисан 1-сентябрдады Азербайджандын Гыкуматдин Жегъиль Тамашачийрын Театрдин къилин режиссервиле къвалахнай. Алай вахтунда ам гъа театрдин къуралуш гузай режиссер я.

Ж.Селимовадын гъуль Азербайджандын Гыкуматдин Музыкалық Комедияның Театрдин виличан директор, Къазанфер Топчуев тир. Ж.Селимова машыгур алим, Калифорнияның Беркли Университетдин профессор Лұғифи Задедин халадын руш я.

Яратмишунин рекъяй къазанмишай зурба агалкүнрай вич «Шығырет» ва «Шериф нишаны» ордениз лайихлудын гъанай Женнет Селимова са шумуд югъ инлай вилик Азербайджандын Президент Ильгам Алиеван сенрежемдады «Шериф» ордендиз лайихлудын гъанай.

Чна Женнет ханумдиз юбилей мубарак-зава, ада兹 чандын сағывал ва яратмишунин рекье генани чехи агалкүнрап талабазва.

С.КЪАЙИНБЕГАН РУШ

АĞULLAR

Bu azsaylı xalq tarixən Dağıştanda, Ağul dərə, Quşan dərə, Xupuç dərə və Keren dərə adlı dörd dərədə məskunlaşmışdır. Ağullar özlərini “ağul şuy” və ya “ağular” adlandıırlar. Ləzgilər onlara “ağular”, tabasaranlar “ruquşnar”, ləklər “ağal-quşaymi”, saxurlar “xivinbar” deyirlər.

Ağullar Dağıştanın Ağul rayonunda, qismən Qurah, Tabasaran, Dərbənd, Qayakənd rayonlarında, Mahaçqala və Kaspiysk şəhərlərində, həmçinin Şamxal stansiyasında yaşayırlar. Onlar özlərini həm də yaşadıqları kəndlərin adları ilə adlandırlar. Məsələn: xoreqlər, xutxullar, burkixanlar.

Bir sıra tarixi mənbələrdə ağulların ilk məskəni kimi Ağul dərəsinin adı çəkilir. Sonradan xalq tədricən başqa yerlərə köçməyə başlayıb.

VIII əsrin əvvəllərində ərəb sərkərdəsi Maslama ibn Abdalmalikin Dağıştana hücumları zamanı ağullara zorla islam dinini qəbul etdiriyi ehtimal olunur. O zamandan ağullar sünni tariqətinin şafii məzhəbinə etiqad etməyə başlayıblar. “Abumüslümün tarixi” xronikasında göstərildiyi kimi, monqolların hücumlarına kimi Riça, Usuğ, Tpiq kəndlərində yaşayan ağullar artıq islam dinini qəbul etmişdi.

Monqol-tatar hücumları zamanı ağulların qəhrəmancasına döyüdüklərinə baxmayaraq, Teymurlərin qoşunlarının Riça, Tpiq, Xutxul kəndlərini yerlə yeksan etdiyi göstərilir. Bununla bağlı yazılı mənbələrdən biri 1848-ci ildə N.B.Xanıkov tərəfindən aşkar olunmuşdur. XVIII əsrə isə yerli əhalisi Nadir şahın qoşunlarının hücumuna məruz qalır.

Məşhur ləzgi ərəbşünası, tarix elmləri doktoru Amri Şıxsaidov ağul kəndlərindən üzərində X-XII əsrlərə aid kufi yazıları olan daş kitabələr aşkar etmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində ağullar Quşandərə, Qurahdərə və Ağuldərə kənd icmalarına daxil idilər. Onların arasında şəxsi torpaqları və mal-qarası olmayan, yalnız kiçik mülklərə sahib olan azad kəndlilər çoxluq təşkil edirdi. 1812-ci ildə Küre xanlığı yaradılanda yuxarıda adları çəkilən kənd icmaları xanlığın tərkibinə qatıldı. 1859-cu ildə, Qafqaz mühəribəsi bitəndən sonra ağullar Küre xanlığının tərkibində olsalar da, Qurahın naibi tərəfindən idarə olunurdular. Onların Burkixan və Sirxi kəndləri isə Qazıqumux xanlığının tərkibinə daxil olur.

Sildirimli keçidləri, dar dərələri ilə seçilən sərt iqlimi dağlıq ərazilərdə, əsasən Çıraqçay və Qurah çaylarının yuxarı axınına yaxın yerlərdə yığcam halda yaşayan bu xalq öz zəhmətkeşliyi və qoçaqlığı ilə tanınır. Ağulların özünəməxsus mədəniyyəti, adət-ənənələri vardır. Ümumiyyətlə isə onlar etnik xüsusiyyətləri, möisəti, mədəniyyəti və adət-ənənələri ilə ləzgilərə və tabasaranlara çox yaxındırlar. Ağullar Dağıştanın ən beynəlmiləcli xalqı hesab olunur. Onlar bir neçə dildə, o cümlədən ləzgi, tabasaran, dargi və lak dillərində də sərbəst danişırlar.

Qədim dövrlərdən etibarən ağulların əsas məşguliyyəti heyvandarlıq olub. Onlar qoyunçuluqla, qaramal saxlamaqla, həmçinin atçılıqla məşğul olublar.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, burada yerli əhalisi dağlıq ərazilərdə, olduqca çətin şəraitdə kiçik torpaq sahələrində böyük əziyyətlə buğda, arpa, çəltik becərməyə başlayır. Son vaxtlar yerli əhalisi qarğıdalı,

kartof, kələm, yerkökü yetişdirməklə də məşğuldur. Bəzi ağul kəndlərində meyvə bağları salınırlar. Nisbətən aran sahələrdə üzümçülüyə diqqət yetirilir.

Ağullar arasında dəmirçilik, ağac və daş üzərində oyma, dəri emalı, xalçaçılıq və toxuculuq sənətləri geniş yayılıb.

Ənənəvi ağul evləri bir-birinə yaxın inşa olunur və 2-3 mərtəbədən ibarət olur. Tikinti materialı kimi daşdan istifadə olunur, damları isə bir qayda olaraq yastı formada torpaqdan olur. Birinci mərtəbədə pəncərələr əvəzinə işq üçün nəfəsliklər qoyulur. Adətən burada tövlə yerləşir. 2 və 3-cü mərtəbələr yaşayış üçün nəzərdə tutulur. Ağulların mebeli alçaq stullardan, uzun kətil-divandan ibarət idi. İndiyə kimi ağullar yerde, yumru döşəklərin üstündə oturub yemək yeməyə üstünlük verirlər. Evlərin iç divarlarında adətən dərin taxçalar olur, oraya qab-qacaq qoyulur, yorğan-döşək yerləşdirilir. Döşəməyə sumaqlar sərliir.

Ocaq ağul evlərinin ən vacib atributu hesab olunur, o, otağın yuxarı hissəsində yerləşdirilir. Ağullardan ötrü ocaq fıravanhı və birlik rəmziidir. Qonaq otağı evin ən dəbdəbəli və varlı guşəsi hesab olunur. Evin ən gözəl xalça-palazı döşənmiş bu otaqda qonağın rahatlığı üçün hər cür şərait yaradılır. Onlar çörəyi eynən ləzgilər kimi, xhar (xəbər) adlı ənənəvi peçədə bişirirlər.

Ağullar son onilliklərə kimi böyük

ailələr halında yaşamağa üstünlük verirdilər. 10,15,20 nəfərlik ailələr burada adı hal hesab olunurdu. Ailənin başçısı bir qayda olaraq ata, o vəfat edəndə isə böyük qardaş hesab olunub və o, ailənin digər üzvləri üzərində xüsusi imtiyazlara malik olub.

Əksər Dağıştan xalqlarında olduğu kimi, ağullarda da gəncələr böyükəklərin razılığı olmadan ailə qura bilməzdi. Xeyir məclisləri yalnız ailə başçılarının, ağsaqqalların razılığı ilə təşkil olunurdu. Lakin ağulların adətləri arasında demokratikliyi ilə seçilən bir adətdən ayrıca danışmağa dəyər. Əsrlərdən bəri ağul ailələri əmlak bölgüsündə övladlar arasında ögey-dəğməliyi yol verməyib. Həmin bölgüdə yalnız oğlanlar deyil, qızlar da nəzərə alınır. Hətta çoxdan əra getmiş qızların payı da ayrılb. Bu ənənə indiyə kimi davam edir.

Ailə qurdıqdan və onlara düşən əmlak paylarını aldıqdan sonra qardaşlar adətən bir-birinin qonşuluğunda yaşayırlar. Onlar “toxum” adlanır. Hər toxum ayrıca torpaq sahəsinə, hətta otlaga malik olub. Varlı ailələr qoyun sürürləri, at ilxiləri saxlayırdı. Bir qayda olaraq, toxumların hər biri ayrıca qəbiristanlıqda malik idi.

Əthalinin siyahıyaalımasına görə 2010-cu ildə Rusiya Federasiyasında 34,2 min ağul qeydə alınmışdır. Onlardan 28,1 min nəfəri Dağıştanda yaşayır (10 min nəfər Ağul rayonunun sakinidir). Ümumiyyətlə, dünyada ağulların sayı 35 min nəfərdir.

1934-cü ildə Tpiq kəndi mərkəz olmaqla Ağul rayonu yaradılıb.

Ağul dili nax-dağıştan dillərinin ləz-

gi dil qrupuna daxildir. Ağul dili ilə bağlı ilk və əhəmiyyətli tədqiqatlar Rusiyada hərbi xidmətdə olmuş iki alman aliminə – R.Erkertə və A.Dirrə məxsusdur. Alman etnoqrafi R.F.Erkert 1895-ci ildə Venada alman dilində nəşr etdiriyi özünün fundamental əsəri olan “Qafqaz tayfalarının dilləri” kitabında 30 dil, o cümlədən naxdağıstan (ləzgi) dilləri haqqında maraqlı məlumatlar vermişdir. Kitabda ağul dili ilə bağlı qeydlərə də yer ayrılmışdır. Sonradan, 1907-ci ildə alman etnoqrafi və linqvisti A.M.Dirr rus dilində nəşr etdiridiyi “Ağul dili” kitabında (Bax. Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа. Вып. XXXVII. Тифлис, 1907) ağul dilinin morfoloji xüsusiyyətlərindən söhbət açılmışdır. Hər iki alim ağul dilində 2 dialektin – ağul və koşan dialektlərinin olduğunu qeyd etmişdir.

1933-1934-cü illərdə SSRİ Elmlər Akademiyası “Dağıştan lingvistika ekspedisiyası” təşkil etmişdir. Ləzgi dillərini öyrənmək məqsədilə R.M.Şaumyan Dağıştana və Azərbaycana ezam edilmişdir. Bir il həmin dillərlə bağlı əsaslı tədqiqatlar aparın alım eyni zamanda ağulların yaşadıqları bütün kəndlərdə olmuş, bu dili dərindən öyrənmişdir. R.M.Şaumyanın 1941-ci ildə nəşr olunmuş kitabı bu günə kimi bu sahədə ən mükəmməl tədqiqat əsəri sayılır. (Bax: Шаумян Р.М. Грамматический очерк агульского языка (с текстами и словарем). М.-Л. 1941).

O, ağul dilinin ağul, keren, koşan və qexkun (burkixan) kimi dörd dialektlən ibarət olduğunu qeyd etmişdir. Müasir tədqiqatçılar buraya bir kəndin istifadə etdiyi fitin dialektini də əlavə edirlər. Bəzi dialektlər bir neçə ləhcəyə ayrılr. Məsələn, keren dialekti burşaq və xudiq ləhcələrindən, ağul dialekti tpiq və dulduq ləhcələrində ibarətdir.

A.A.Maqometov özünün “Ağul dili” kitabında (Bax. Магометов Ф.Ф. Агульский язык. Тбилиси. 1970) ağul dilinin fonetik və morfoloji xüsusiyyətlərindən söhbət açır.

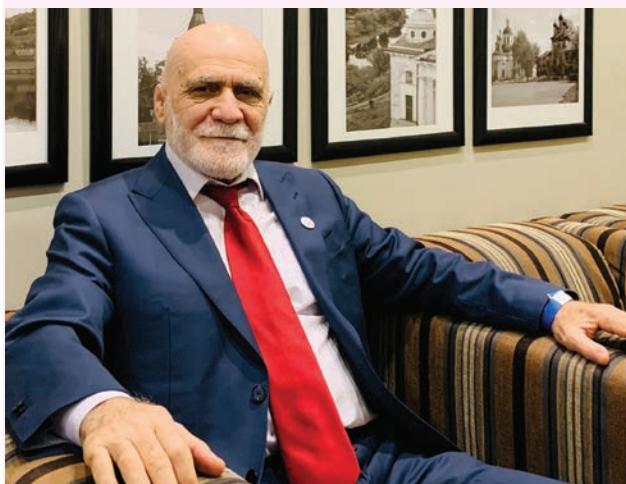
Ağul dilinin qrammatik xüsusiyyətlərinə tanınmış dilçi alımlərdən Y.A.Bokarevin, B.K.Gigineyşvilin, B.B.Talibovun və M.Y.Alekseyevin tədqiqatlarında da geniş yer ayrılmışdır. Ağul dili ilə bağlı maraqlı axtarışlar aparanlardan biri də N.D.Süleymanovdur. O, Dağıştan, Gürcüstan və Adıgey elmi nəşrlərində bu mövzu ilə əlaqədar dərəcə etdiriyi onlarca məqalənin müəllifidir.

Ağullar arasında ləzgi dili geniş yayılmışdır, əhalisi bu dildə sərbəst danişir. Bu da təsadüfi deyildir, çünki 1920-ci ildən 1952-ci ilə kimi ağulların yaşadıqları yerlərdəki məktəblərdə dərslər ləzgi dilində tədris olunurdu. 1952-ci ildən etibarən isə tədris rus dilində aparılır. Son vaxtlara kimi ağul dili yazısız dillərdən hesab olunurdu. 1990-ci ildə Ş.Mazanov, İ.Mazanov və S.Həsənova tərəfindən ilk dəfə ağul əlifbası yaradılıb. 1992-ci ildən məktəblərdə ana dili kimi ağul dilinin tədrisinə başlanıb. O vaxtdan Ağul rayonunda rus və ağul dillərində “Ağul xəbərləri” (“Агъуларин хабарар”) qəzeti nəşr olunur.

Son illər ərzində bu dil ilə bağlı bir-birindən maraqlı elmi nəşrlər işq üzü görmüşdür. Onların arasında “Ağul dilinin frazeoloji lügəti”, “Ağulca-rusca lügət”, “Rusca-agulca lügət” də vardır. Hazırda ağul dili Dağıştanda Dövlət Universitetində, Pedaqoji İnstitutda və pedaqoji kollecde öyrənilir.

Sədaqət KƏRİMOVA

РАССКАЗ ОБ ИНТЕРЕСНОМ ЧЕЛОВЕКЕ

Все великие открытия пробивались с огромным трудом, часто делались в нищете и признавали их только после смерти учёных. К великому сожалению, сейчас немногое изменилось... Мы с мужем, два военных врача, дружим с одним светлым человеком, с поэтом, пишущим философские раздумья, и ученым, который может претендовать со своей гипотезой происхождения жизни на самые высокие премии в научном сообществе

вплоть до Нобелевской... Эта новая научная гипотеза может полностью поменять представление о нашей жизни и ее «цене». Она поможет сделать новые грандиозные открытия в естественных и технических науках.

Естествоиспытатель (физико-химико-биолог), изобретатель и поэт Ноябрь Керимович Бейбутов за последние 19 лет сделал, можно сказать, большие исследований, чем целый институт.

Такие люди, думаю, должны быть под особой опекой государства, потому что свет их новых знаний способен рассеять тьму и улучшить качество жизни всего человечества... Может, поэтому, им и заинтересовалась продвинутые умы из США, Англии, Италии, Турции... Ознакомившись с его фундаментальным научным трудом, предлагая переводы, издание, сотрудничество.

Ноябрь Керимович все свои исследования проводил в аскетических условиях, что повлияло на его здоровье. Однако, к материальным ценностям он не привязан. Отдушиной для него является поэзия; публикуется давно; пишет на лезгинском и русском языках о природе, человеке, любви. Он считает себя счастливым человеком, так как «объемлет», по его выражению, «мысленно всю Вселенную».

Родился Ноябрь Керимович в 1950 г. в селе Касумкент Сулейман Стальского района Республики Дагестан. Закончив школу (1969), а затем и биологический факультет Дагестанского Государственного Университета (1974), он работал в системе образования, в партийных органах.

В 90-х годах стал заниматься предпринимательством в области альтернативной энергетики; разработал экологически чистые и ресурсосберегающие технологии. Не довольствуясь тем, что сделано, он решил изучить, как природа генерирует энергию в микромире, например, на субатомном уровне. Ему хотелось знать, как можно использовать потенциал «мирного» атома – получение энергии распада не радиоактивных тяжелых элементов (урана и других), как это сейчас делается, а использование скрытой энергии безопасных легких атомов – водорода и гелия. Для этого требовалось переосмыслить существующую теорию строения атомов. Оказалось, что в физике нет полных и точных данных о строении и едином взаимодействии элементарных частиц, из которых состоит любой атом.

По признанию Ноября Керимовича, почти пять лет понадобилось ему для того,

чтобы глубоко изучить сначала происхождение элементарных частиц – составляющих атома – и их единого взаимодействия. Однако не найдя в современной физической теории удовлетворительного ответа на интересующие его вопросы, он переосмыслил электромагнитную теорию света, и сам стал моделировать превращение света в элементарные частицы и атомы...

В 2005-2014 г.г. он учредил и возглавлял ООО «Научно-производственный центр «Логос» и ООО «Инновационная компания «Эколайн». Им были разработаны полезные модели беспилотинной и ветровой электростанций для горной местности, и получены патенты на них. Все эти годы он продолжал параллельно заниматься и теоретическими исследованиями атомной эволюции – моделированием превращения света в элементарные частицы и самосборки из них легких атомов. В 2014 г. учредил и возглавил ООО «Научно-исследовательский институт проблем экологии, медицины и эволюции». В 2016 году им издана монография «Атомобиогенез», в которой он доказал, что происхождение жизни на нашей планете сопряжено с атомной эволюцией, начавшейся в Космосе (образование легких атомов) и продолжившейся на Земле (образование тяжелых атомов).

В одной из наших дружеских бесед с Ноябрем Керимовичем он открыто и искренне говорил о себе, о своих интересах, «своем пути» в науке и творчестве.

– Вы, занимаясь наукой, являетесь независимым исследователем. Но сложно ли это? Почему Вы выбрали именно такой путь?

– Имея определенные совокупные знания в различных

областях науки (например, в естествознании), человек может заниматься фундаментальным и прикладным научным исследованием, не будучи «привязанным» к вузу или академической структуре, в которых специальности сильно дифференцированы, вроде, для удобства изучения. С одной стороны, это хорошо: можно сделать выдающиеся открытия на стыке наук. С другой стороны, такой исследователь все требующиеся расходы несет сам. И первое, и второе я испытал на себе. Второе: потому что для этого нужны немалые средства. Хотя ты тоже делаешь вклад в науку, но государственной поддержки нет... А первое: я смог завершить многолетнее исследование происхождения жизни, выдвинул новую гипотезу, и доказал ее. В 2016 году мной была издана монография, которая была высоко оценена специалистами.

– Но Вы продолжаете свое исследование, несмотря ни на какие трудности. Объявили в социальных сетях о том, что подготовили к изданию вторую монографию под очень интригующим названием «Эволюция света. Раскрытие тайны происхождения жизни, пола и человека»...

– Всё моё многолетнее исследование, по существу, посвящено изучению эволюции света... И оно, действительно, направлено на раскрытие еще непознанного в природе... И ещё – это первая попытка в науке, показать развитие света от кванта к человеку. Также впервые предпринимается попытка пока-зать на строго научной основе роль света в происхождении не только жизни, но также пола и человека. Здесь речь не о креационизме – религиозной и философской концепции, согласно

которой основные формы органического мира, человечество, планета Земля, а также мир в целом, рассматриваются как непосредственно созданные Творцом, сущность которого, при этом, считается непознаваемой, сверхъестественной... Я показал, что эволюция и сотворение – это почти одно понятие. Первое на языке науки, второе на языке религии. Просто нужно было строго на научном языке объяснить то, что написано в Священных писаниях о сотворении мира и человека Богом и роли света в этом...

– Каковы ваши жизненные принципы?

– Творить добро, быть искренним, иметь терпение... Давно использую это «правило» из Корана, и счастлив...

– Как «уживаются» в Вашей деятельности наука и религия?

– Гармонично... Я уже говорил, что эволюция и сотворение – это, в принципе, одно и то же. В послесловии к первой монографии я уже отмечал, что этой книгой я заложил «мост» между наукой и религией. Во второй монографии, посвященной эволюции света от квантов к человеку (которая будет дополненным и уточненным переизданием первой) об этом мосте между наукой и религией расскажу еще больше...

– Что Вы хотите донести до людей своими исследованиями и творчеством?

– Нужно беречь Землю – нашу общую колыбель! Миллионы лет люди жили и обходились без нефти и газа. Сегодня эти углеводороды, с чьей-то легкой руки называемые природными ресурсами, а по сути, структурные элементы Земли, в числе других, стабилизирующие вращение нашей планеты вокруг своей оси, а также движение вокруг Солнца, беспрестанно изымают из

недр нашей планеты, беспощадно разрушая ее. Закачивание воды вместо нефти и газа, заполнение образующихся пустот в теле Земли – не панацея от возможного изменения со временем ее орбиты, и соответствующих не-предсказуемых последствий. Нельзя искусственно сворачивать развитие Земли. Не человек создал её, а Творец!

– Что бы Вы сказали, как автор новой гипотезы происхождения жизни: есть ли жизнь еще где-то во Вселенной?

– Думаю, да, есть! Различные живые организмы – растительные и животные, в том числе, «человекоподобные» существа, возможно, существуют во Вселенной, во всех ее многочисленных стационарных астропланетных системах, в которых эволюционно установлены условия гравитационного взаимодействия и постоянного излучения, подобные тем, что мы наблюдаем в мегасистеме «Солнце-Земля»...

Барият КАМАЛДИНОВА, подполковник медицинской службы в отставке, г. Москва

PS. Более подробно с научной и творческой деятельностью Н.К. Бейбутова можно ознакомиться на его сайте <http://beibutov.com>

«ШАРАКІУНТЫ» ВУЧ Я?

Чи эрадал къедалди 722-705 йисара II Саргон Ассириядын пачагъ тирла ада маса чилер хыз, Къафкъаздин чилерни къунай. Адакай «III Агаднераридин (чи эрадал къедалди 813-812 йисар) ва II Саргонан летопись» гегъеншдиз къхъенва. (Килиг: Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // BDU. 1947. №1-4). II Саргона лезгийрин чилер къурла гилау «Шаракіунт» лугъузвой чкадал (Дагъустандин Стап Сулейманан райондин Герейханован Тварунихъ галай совхоздин чилерал)

Чехи къеле эцигна, агъалияр вичин къанунралди идара авунай. Ассирий чылал «шарукин» гафуни «къанун гвай пачагъ» хътин мана гузва. Тарихчыри кхизвязвал, II Саргонахъ къетен къанунар гвай. Ада вичиз акси ксар гъясатда яна рекъидачир. Абурув залан къалахар ийиз тадай. Пашман хъана вичиз мұтпұғъ хъайибураз азадвал гудай.

Пачагъди вичин гъилик акатай чилерин агъалийрихъ ххурдачир. Абуруз азаддаказ къалахадай мумкинвал гудай. Къушундиз лазим тир къван

къуль тадарал авурдалай къулухъ амай ризкы лежбериз тадай. Хуруньвириз чин нехиарни рамагар артухардай мумкинвалер гудай.

Кеферпатан чапхунчийри

II Саргоназ вичин къанунар тамамвиледи къилиз акъуддай мумкинвал ганац. Ассириядын пачагъ абурухъ галаз ягъ-ягъунра магълуб хъана. Чапхунчийри къеле чукурна ва чкадин агъалийриз гъелягъар къуна. II Саргонан къеле хъайи чка лезгийрин месе «Шардиг (пачагъдин) къунт», гүгъульнин виш йисара «Шаракіунт» хыз амукъна. Са бязи тарихчыри Белидждинни Къасумхуруын арада авай и чкадиз «Шаракіун» («Долина курганов») лугъузва.

ВИРИНИЗ СЕЙЛИ ТИР

Играми редакция! Зун Санкт-Петербург шегъерда яшамиш жез газа я. Жув Азербайжандин Къуба райондай я. Алатай асиридин 70-йисарин эхиррилай зун Ленинграддиз атанай ва ина къалахиз этчәнай. И шегъердин тарихдин чайра, музейра лезгирихъ галаз алакъалу тир бязи делилрал душушу хайила жуван халкъдалди дамахда за. И ийкъара са къегъал лезгидикай делилар гылие гътат кумазни за квездар чар къын къети авуна.

Заз вичикай «Самурдин» къелдайбуруз чирвилер гуз къланзайвас Муссабег Гъажи Къасумов я. Муссабег 1886-йисуз Къуре округда чиновник Гъамдуллагъ Къасумован хизанды дидедиз хънай. Вич Къасумхуяр яз ада 1903-йисуз Бакуда урус мектеб аквальтарнай. Гульгъуынлай бубади ам Петербургдиз къел-

лиз ракъурнай. Петербургдин Инженеррин Институтдик экечай ада чинеба инкъылабдин къалахарни тухузтай. Гъавилий 4-курсuna къелдайла ам «сиясатдин рекъяй ихтибар ийиз тежер студент» хызы институтдай акъуднай. Гульгъуынлай къелун давам хъувур Муссабег газа алакъунар авай пешекар тир.

1906-1907-йисара М.Г.Къасумов РСДРП-дин Бакудин комитетдик къаз къведра дустагъ авунай. Са къадар вахтара И.В.Сталинахъ галаз санал къалахай Муссабег 1918-йисуз большевики Петрограддин советдиз къабулнай ва шегъердин электростанциядин комиссарвиле тайинарнай. Гульгъуынлай ада сад лагъай Гъукуматдин электростанциядин седривиле ва директорвиле къалахнай.

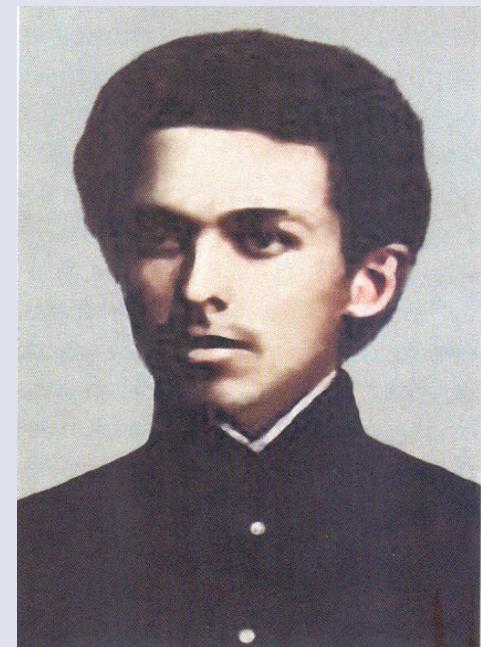
1921-1925-йисара Ленинграддин Электротокдин Идарадиз регъбервал гайи М.Г.Къасумова Ленинан улкве къилий-къилди электрикъдалди таъминарунин пландив къадайвал, вири Ленинград виляят электрикъдив таъминарнай. В.И.Ленина ада са шумудра разивал къалурнай.

Муссабег Гъажи Къасумов СССР-дин сифте девирринг виридалайни

хъсан архитекторикай сад тир. Алатай асиридин 30-йисара лезги жегъилди Ленсоветдин архитектурадин отделдиз регъбервал ганай ва и шегъерда адан регъбервилек къаз газа иер дараматар эцигнай. Вичхъ гъя ихътиян алакъунар авайвиле Муссабег СССР-дин Архитекторин Союздин ам Экспертрин Советдин седривиле тайинарнай. Гульгъуынлай ада СССР-дин Архитектурадин Комитетдизни регъбервал ганай. С.М.Кирова Ленинград халисан социализмдин шегъердиз элкъуырунин карда М.Г.Къасумова гъакъисагъвилди чугур зегъметдикай Лениназ къилди малумат ганай.

Алатај асиридин 30-йисара Бакуда парчаяр акъуддай фабрикадин проект паталди конкурс къиле фенай. И конкурсда Муссабег гъалиб атанай ва фабрикани гъдан проектдал бинелу яз эцигнай. Автордиз хызы ада чехи премия ганай. Гульгъуынлай ада Азербайжанды зурба дараматар эцигдай ва посёлокар кутадай проектарни ганай.

Вириниз сейли тир архитекторди 48-йиса аваз Ленинградда вичин дүнья дегишарнай. Ам и шегъердин Александр Невскийдин тіварунихъ галай

итимрин православный килисадин мулкунал кучукнава. Чехи архитектордин хизандай анжака адан руш Маряна сагъ я ва алай вахтунда ам Санкт-Петербургда яшамиш жезва.

Адил ЯВЕРАН ХВА,
Санкт-Петербург шегъер

KƏNDƏ QAYĞI LAZIMDIR

Hörmətli redaksiya! Bizim yaşadığımız Xuluq kəndi Qusar rayonunun qədim yaşayış məskənlərindən. Şahdağın etəyində yerləşən kəndimiz zümrüt meşələrlə əhatə olunub. Yaylaqları göz oxşayır. Kənddəki qədim qəbiristanlıqlar Qafqaz Albaniyası

dövründən xəbər verir. Meşələrimizdə Qafqazda nadir hallarda təsadüf olunan ağaclar bitir.

Kəndimiz həm də 1837-ci ildə Quba üşyanına rəhbərlik etmiş iigid Hacı Məhəmmədin vətənidir. Quba qəzasının dövlətlə və savadlı mülk sahiblərindən olan Hacı Cavad burada yaşamış, ötən əsrin əvvəllərində öz vəsaiti hesabına kənddə məktəb tikdirmişdir. Məşhur alim, bir neçə dili mükəmməl bilən Abdulcəlil əfəndi, Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən olan yazıçı Əmir Mustafayev Xuluqda həyata göz açmışdır. Ötən əsrin əvvəllərində görkəmlü Azərbaycan şairi Əhməd Cavad Xuluqda müəllimlik etmişdir.

Ucqar dağ kəndi ilə bağlı başqa maraqlı faktlar da vardır. Məqsədimiz onların hamisini sadalamaq deyil,

bizi narahat edən bəzi məsələlərdən söhbət açmaqdır. Əhalini ən çox narahat edən yolsuzluqdur. Kənd yolu son dərəcə bərbad hala düşdüyündən nəqliyyat vasitələrindən məhrum olmuşdur. Heç kəs rayon mərkəzindən Xuluqa maşın sürmək istəmir. Bir xəstəni Qusara çatdırmaq üçün bir gün vaxt itiririk.

Yolumuz qaydaya salınsa, kəndimizə turist axınının ardi-arası kəsilməz. Buranın füsunkar təbiəti, diş göynədən bulaqları, şəfaverici havası ilə seçilən yaylaqları hamını cəlb edir. Dəfələrlə müraciət etməyimizə baxmayaraq, kənd bələdiyyəsi və əlaqədar təşkilatlar yolumuzu qaydaya salmaq istəmir.

Kəndimizin münbit torpaqları var. Burada meyvəciliyi, bostançılığı və arıcılığı inkişaf etdirmək, kartof, kələm kimi kənd təsərrüfatı məhsullarını yetişdirmək olar. Xuluqda findiq və qoz bağları salmaq üçün

də yaxşı şərait var.

Xuluqda tarixi abidələr də vardır. Onlardan biri 400 illik tarixi olan məsciddir. Möhkəm bünövrəsi, 1,5 metr qalınlığında divarları olan, tarix boyu üç dəfə zəlzələyə və digər təbii fəlakətlərə dözmüş bu bina artıq dağılmaq üzərdir. Sovet dövründə ondan anbar kimi istifadə olunub, heç vaxt təmir edilməyib. Bu tarixi abidənin qorunub saxlanmasından ötürü lazımi tədbirlər görülməlidir. Bir sözlə, respublikamızın hər yerində tikinti-abadlıq işlərinin geniş vüsət alındığı indiki dövrə Xuluq yaddan çıxıb. Bu dağ kəndinə qayğı lazımdır.

**Aydınbəy BALABƏYOV,
Zəminə NOVRUZOVA,
Vidadi PAŞAYEV,
Qusar rayonunun Xuluq
kəndinin sakinləri.**

Məktub 20 ailənin adından yazılıb.

113 İL ƏVVƏL HƏZRƏDƏ NƏ BAŞ VERMİŞDİ?

Çar dövründə Azərbaycan dilində çıxan mətbuat orqanlarının səhifələrində tez-tez adı çəkilən ləzgi kəndlərindən biri də Quba qəzasının Qusar nahiyəsinin Həzrə (Yargun) kəndidir. O, nahiyənin iri və ən fəal yaşayış məntəqələrindən biri idi. Arxiv sənədlərindən və həmin dövrün qəzet materiallarından göründüyü kimi, XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Həzrə Quba qəzasının təhsil mərkəzlərindən birinə çevrilmişdi. Burada yerli əhalinin yekdilliklə təhsilə meyl göstərməsi ötən əsrin əvvəllərində Bakıda nəşr olunmuş bəzi qəzetlərin səhifələrindən də məlumat olur. Aşağıda 1907-ci və 1917-ci illərdə “Təzə həyat” və “Açıq söz” qəzetlərində dərc olunmuş iki yazını olduğu kimi oxuculara təqdim edirik.

HƏZRƏ QƏRYƏSİ.

Bakı quberniyası daxilində Qusar mahalına tabe Həzrə qəryəsində mümkün olunduqca böyük məktəb binasına iqdam. 19

iyun 1907-ci il sənəsi Həzrə kəndində ictimia edib mümkün olduqca böyük bir məktəb açılmasına qərar verdilər.

Və bu ictimada hazır olan alımlar Quba və Küre və Dağıstan alımları idi.

Bu məclis müqəddəsəyə riyasət edən Qubanın Nahiyəi əvvəli qazisi Cəbrail əfəndi və Nahiyəi saniyə Hacı Umid əfəndi və Hacı Zəki əfəndi, Canmirzə əfəndi, Teymur əfəndi, Əbdülmüttəllib əfəndi, Əli Soltan əfəndi və sair əfəndilər olduğu halda mərkəz cəmiyyət olan Hacı İshaq ağanın evinə yığılan Quba, Dağıstan və Küre əyanları hüzurlarında, həmin hüzurə mümkün olduqca böyük bir məktəb binasına qərar verildi.

Bu maarifpərvər əfəndilərin təşviqat alimanlərlə cəm olunan 300 manat pula arzu etdiyimiz sayaq məktəbin vücudə gəlməsi mümkün ola bilməyəcəyini nəzərdə tutan məclisin ürəfasi əsil məglub olan qaidədə məktəbin binasının məsarifinə və müəllimlərin məvacib pulunun çarşısını axtarmağa başladılar.

O məclis danişin verdiyi qərar növüldə oldu. Bakının səxavətli dövlətlilərinə müraciət edib bu məktəbin binasını ikmal edək. Və müəllimlərin də məvacibini də o məclisdə hazır olan əğniyalorın üstə bölməyə bu qərarı verdilər.

Yazılmış qərarları bir dəftərə götürüb və o məclisdə hazır olan üləma və ürəfa və sülhən və şərafəfanın cümləsi məzkur dəftərdə yazılıb qol qoymuşdan sonra qazii əvvəli və qazii sani və yüzbaşı və müsəddəq mollası təsdiq eləyib. Həzrə əşraf və xanədan qədimdən Carulla əfəndi ilə həmin məktəbə golən, müəllim təyin olunan Məmməd Səid əfəndiyə verilib Bakı dövlətliləri hüzuruna göndərildilər.

“Təzə həyat”, 29 iyun 1907-ci il, N64, səhifə 4.

QUBADAN. HƏZRƏ.

Xəbər verildiyinə görə Quba mahalında Həzrə kəndində işbu iyul ayının 15-dən eti-

barən Həzrə “Maarif cəmiyyəti” tərəfindən ana dilində müəllimlər hazırlamaqdan ötürü məccani olaraq müəllimlər kursu açılıcaqdır.

Bu kursa gələnlərə cəmiyyət tərəfindən otaq, yatacq və su veriləcəkdir. Binaənəleb müəllimlik həvəsində olan savadlı adamların bu kursa gəlmələri ümidi olunur.

“Açıq söz”, 18 iyun 1917-ci il, N492, səh. 4.

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

Хъана хъанач са къульгъурдин хизан. И хизандин муг чими, хесетар къениди тир. Сада лагъай гаф мұқуудан тутуңай фидай. Ингье са кар авай хыи, хизандин чехида ківалахиз кагъулалдай.

Садра и хизандиз тама бебелукар, некъияр авай чуураг жағъана. Хвеши хъана цацар алайбуруз. Тухдалди түүрдәлай къулук папа лагъана:

— Чуура амай бебелукар ківатына ківализ хутахна кіланда. Са гафтедин түүн жедай чаз.

Руфун дактывай касди кагъулдаказ мурмурна:

— Са геренда ахвар авуна, ахпа ийда вуна лагъай крат.

Итим ахварай аватдалди папа тамай куру шамар ківатына, бебелукар хтарар хызыз абураз гъалдана. Са чехи шала арадиз атанавай. Садлагъана адаз векъерин арадай къифери са вуч ятани къадгъуниз акуна. Къульгъурди каци хызыз хадарна пуд къиф санал къуна. Катиз кіланзай къифер са гужалди хузвай къульгъурди вичин итимдиз эверна:

— Күмек це, я итим, катда къифер, амуқда чун гишила.

Ахварай аватай итимди бебелукар гъалданай шамарин шалани, къифер күнвай пабакура лагъана:

— Я паб, чавай икъванбүр нез жеч гъя! Вучда вуна абурукай?

— Хъсандин фикир ая, къе хызыз пакани авайди я, — жавабана папа.

— Вать, икі жедач. Кульшүшүльюяр мұказ ялдалди галатнава зун. Фида зун гъурчез. Чехи са гъайван къада, са вашра гъам нез, ксуда, — лагъана итимди.

Папаз адабай күмек кілан хъхана:

— Я итим, ківенківе вуна заз күмек це, ибур мұказ тухун.

— Вуна къифер ахъяя, шала ни гадарна хъвач ківализ. Килиг няних зун гъихитин паяр газ хқведаты! — гъарайна итимди.

Гъурчез фейи къульгъурдиз тама къуэр акуна. Векъера са вуч ятани жағъурзай адап анжак япар тир аквазвайди. «Къурен як газа дадлуди я, — фикир на къульгъурди. — Завай ам къаз хънайт». Къульгъур ван алал

чиз, къульре хабар такъадайвал агатна адаб. Гыкі ятани вичиз аян хайи къуэр садлагъана чқадилай хадар хъана:

— Ягъ, къульгъур стха, им вун яни? Зазничир хызыз хънай. Вун я къван, жуванди. Хъсан хъчар ава ина, кіланда та вазни ківатына:

— Регъель хъана къульгъурдиз. «Ваъ, кіландач, сагърай», — лагъана рехъ давамарна адаб.

Са герендейлай къульгъурдиз тарцин хилерилай чилел хқадариз, пипер халхамдиз ківатынай цуцул акуна. «Цуцулдин як гъикъван таза, гъикъван верциди ятты... Къада за ам», — лагъана къульгъурди. Адал вегъиз гъазур хънай хыи, цуцулди шуцукъи ванциви лагъана:

— Къульгъур стха, хийир

— Я къульгъур, ша за ваз ківализ хъфиз күмек гун, — лагъана мұнуыгъди.

— Ви чан сагърай, зун жув хъфида, — лагъана, тадиз тамуз гъахана къульгъур.

«И гъайванар вучиз икъван къенибир ятты? Абуру заз авур са писвални ава. Вучин гила? Ичи гъилив ківализ гыкі хъфин?» — фикирзай къульгъурди. И чавуз адаб тарцин хъенник ярх хъана ксанвай сикі акуна. Къульгъурдин вилери рапрапна. «Ихътин гъульч газ хъфейтты, къариidi заз къегъал лугъуда! Чнани неда, дустаризни пай гуда. Ничхирдин иер тумунихъай хъсан хев жеда, таза хамни ківачерик вегъида, къепака къуыд я», — фагъумна къульгъурди.

Ада вири гуж ківатына вегъена сикірел, сарап адап гарданда акіурдана. Ингье адап сарап къульгъур, сикірен хам лагъайтты, яштүр. Ахварай аватай сикірек вич нез кілан хъайиди къульгъур тирди ақурла хъурун ақатна. Ахпа адап хъвер хъилез элкъевна. Къульгъурдин нерикай къуна, ам са шумудра цава элкъурана яргъяз гадарна сикірел.

— Ви бахтунай за заз алайбур незвач, тахъайтты за ваз гъелгъяр къадай! — гъарайна адап хъел кваз.

Чиле акына тарап хъайи къульгъур шулудак ківализ хтанна. Ичи гъилив хтанна лугъуз регъульзай адаб. Гавиляй вичин папаз лагъана:

— Гыл къачузи тахсирдилай. Гъульч яргъяз хъанач завай, вуна күр къиферни акынна гъильяй. Гила чун гишила амуқда.

— Эхъ, — лагъана папа, — вуна лагъайвал авунайтты гишила амуқдай. За къиферни бебелукар вири хканва.

— Вуч хъсан ни къвезза мұкай. Вуна вуч чранва? — жузуна къульгъурди.

Адан кайвани хъуэрена:

— Къифрен якіукай дулма, патавни бебелукар.

Вичин зегъметталади рикі алай папан тапасріз темен гана къульгъурди. Гыа йикъалай адап къагъулални гадарна.

АЗИЗРИН СЕВДА

алцурарун.

ТІАБ АКЬУРДИ – лянет хъайиди.

ФУ МЕТИЕЛ ХҮН – авур хъсанвал квадарун.

ХИТИАН МЕЖЛИС – чехида авачир, акахъай межлис.

ЦІЕГЪРЕЗ САЛАМ ГУН – жува нихъ галаз дүствал ийизваты чир тахъун.

ЧКІАЙ КУЛА – фикир чкіай, фагъумсуз.

ШАРАБАНДИВ КЪҮҮРЕН КҮН – жуван къастар регъятдиз къилиз акъудун.

ЯД АЛАЧИР ЯРАКЫ – вижесуз инсан.

ЯЛ ТАКІАН ХҮН – пехилвал авун.

Редакциядиз чар

КТАБАР КІАНЗАВА

Игралии редакция! За Дербент шегъердин 3-нумрадин юкъван мектебда кіелзана. Зун ківенківчи я в гавиляй гъульметдин досқадиз зи шикилни янва. За кіелзана 3^б - синифда лезги аялар газа ава. Абурун виридан хайи чалал рикі ала. Чаз гъафтеда пудра лезги чалан тарсар гузва. Алида муаллимди хайи чал акіл кіанарзана хыи, вирибурулай лезгидалди хуралай шиирап кіелиз, махар ахъайиз алакъазана.

Хайи чалалди кіелкхын хъсандиз чирун мурад яз чна тарсунин ктабрилай гъейри чи къелемэгълири аялар патал хъенвай шириар, гъкаяяр ва махарни кіелзана. Заз «Самурдин» ківалахдарар тир Седакъет Керимовадин, Мұззәффер Меликмәдован, Азизрин Севадин эсерлік иллаки хуш къведа. Садра Мұззәффер бубади Дербентдиз атайла заз Седакъет Керимовадин «Леян мани» ва Азизрин Севадин «Фири яру ши» тұварар ганвай махарин ктабар газа марагълу махар ава. Заз абурукай са къадарбұр хуралай чида.

Хөвешивия за а ктабар мектебдиз тухвана ва кіелун патал муаллимдив вугана. «Ибүр вуч хъсан махар я», — лагъана Алида муаллимди. Гыл къадай Седакъет Керимовадин за «Самурдин» газетдин са шумуд нұмрани къалурна. Муаллимдизни аялриз гъам ктабрикай, гъамни «Са-

мурдин мектеб» чинрикай газа хуш атана. Муаллимдин күмекталди чна са шумуд мах хуралай чирна. А махари чаз жуван Ватан, дидед чал кіанарзана, чи рикіра дүстрил гыссер тұваза, чун къени къилихрих ялзана.

Игралии редакция! Чи мектебдин муаллимизни аялриз «Самурдин» ківалахдаррих галаз гүрүшмиш жез кіанарзана. Ингье и кар мумкин түшті, чна авторрийай чи мектебдиз са шумуд ктаб пишкеш яз гун талабзана. Гыа синифда са ктаб жедайвал. А ктабар гыл къадай Седакъет Керимовадин «Лезги ктабар» піпіле тадай. Де күн сагърай! За и чар чи синифдин аялриз тұвар-шылай кхъенвайди я.

Мелег БЕКЕРОВА,
Дагыстан Республикасының
Дербент шегъердин
3-нумрадин мектебда
кіелзана

ИКІ КХЫМИР

Хъелиз гун

Къульч

Къурті

Къетнен

Гъелбетта

Агъбатхайир

Гъавурда гъатун

Экіяй хъун (хуыр)

Савқат

Эхир ама

Некирхан

Алудин

Галудин

Алукін

Алцумин

Алчукин

Эсил

Эсилдай

Атлас

ИКІ КХЫИХ

Хъелиз тун

Къульч

Къурті

Къетнен

Гъелбетда

Абатхайир

Гъавурда гъатун

Экіяй хъун (хуыр)

Савқат

Гүзг ама

Некирбан

Алудун

Галудун

Алукін

Алцумун

Алчукун

Асу

Асуладай

Атлас

ЧИ ИБАРАЯР

ВИРИ ИЛИГИЗ ЦИМИЛ КИЛИГИЗ – масадан зегъметталади къил хуын.

ГЕР ТІУҮР ГАРУН – масад алцурарна къазанжи къачур кас.

КІАВАЛ НАКЬВ АЛАЧИРДИ – садакайни са затын чыннухиз тежедай.

КІЕВИ КІАРАБ – вягътедай физ тежедай кас.

НЕК АЛАХЪАЙ КЪАРИ – вичин гъалаты.

Гыкі дүззар хъийидаты тийижиз амайди.

РУК КЪАЛУРУН – алцурарун.

СЕВРЕ СУВАР – са затын къенят тавуна түүн.

СИНКІ ЯГЪУН – чин-чинада акъвазна

TANIS OLUN: MIRVARI ELOMOVA

Gənc qələm sahibi Mirvari Arif qızı O, 2017-ci ildə Xudat şəhər 3 sayılı qızın sinəsində zərif şair ürəyi döyünlər. Elimova Azərbaycan Milli Aviasiya Akademiyasının kosmik texnika mühəndisliyini yüksək balla ali məktəbə daxil olub. Mirvari üçün poeziya qəlb dostu, ürək liyi fakültəsinin 3-cü kurs tələbəsidir. Çətin kişi sənətini seçən bu istedadlı sirdəsidi.

SON AYRILIQDIR

Bağışla deyirdin hər gedişində,
Bezmişdim taleyin bu gərdişindən,
Qəmli sevgimizin bu enişində
Tək qaldım qəmimlə: son ayrılıqdır.

Keçmə gözlərimin önündən bir də,
Usandım, yoruldum boş ümidi dərən.
Əlvəda deyirsən, sanki gəmidə
Baturiq səninlə: son ayrılıqdır.

Bir kimsə qəlbimi ovudan deyil,
Ürəyim dəmirdən, qayadan deyil,
Bu həsrət ruhumu oyadan deyil.
Qayıtmə ömrümə: son ayrılıqdır.

ƏLVİDA

Ümid var hər sabaha, bəlkə dənərsən deyə,
Yolunu gözləyirəm həsrətlə, görən niyə?
Dönmüşən ürəymədə inləyen həzin neyə,
Gün doğmadı eşqimə ey yaqmurlum, yağışım,
Əlvəda qəlb sultanım, əlvəda nur baxışım.

Əvəzin yox dünyada, mənimcün taxt-tac idin,
Mən səni dərdlərimə yeganə əlac bildim,
Sənsiz bacarmır ürək, mənlək deyil, nə edim?
Tanimadım səni mən, gah tənqid, gah alqılış,
Əlvəda cənnət üzlüm, əlvəda nur baxışım.

Bu sevginin əvəzi varmı görən dünyada?
Demək olmur bu dərdi nə doğmaya, nə yada,
İndi görüş yerimiz olacaq tək röyada,
Taleyimə yazılın mənim həsrət naxışım,
Əlvəda qara gözlüm, əlvəda nur baxışım.

ГАФАРГАН

Чепрекъ	- къулу
Чепрекъан	- къулу къван
Хаша	- векъин чка
Вахчабан	- яргъи, шувъякъ кас
Вилиган	- вилин хад
Вирд	- разивал
ГавучИнар	- азаддиз къуршахар къун
Гадал	- Щапан (къванер гадардай)
ГадкIун	- дарбадагъ авун
ГалчIурап	- гъел
Гатал	- чумахъ
Гунгач	- кисточка
ГунгуртI	- керкил
ГъапIатI	- мискви
ГъетIгъетI	- сеперрив рахадай кас
Гъульез	- гъульульк квай паб
Гъажун	- нефс алаz тъун
Гъангула	- дуру хуърек
Гъангүц	- кефчи кас
Гъаргъас	- алаz-алачиз рахадайди
Гъелбе	- зверобой

QRIZLARA SOVQAT

QRIZLARA VƏ QRIZ DİLİ İLƏ YAXİNDAN MARAQLANANLARA XOŞ XƏBƏR ÇƏTDİRİM İSTƏYİRİK. BAKIDA İLK DƏFƏ “QRİZCA-AZƏRBAYCANCA-İNGİLİSCƏ LÜĞƏT” NƏŞR OLUNMUŞDUR. HƏMİN KİTABIN TƏQDİMATI BU YAXINLARDADA XƏÇMƏZ ŞƏHƏR TARİX VƏ ETOONOGRAFİYA MUZEYINDƏ KEÇİRİLMİŞDİR.

Tədbirdə lügətin tərtibçisi İsrail Hümmətov, Zərdabi qəsəbə orta məktəbinin direktoru Nəzər Sultanlı, QRİZ-Haput-Cek-Elik kənd bələdiyyəsə sədrinin müavini Xəlil Sərkərov, QRİZ məktəbinin ilk direktoru Yadigar məhlülinin oğlu Firdun Yadigaroglu və başqaları iştirak etmiş, lügətlə bağlı fikirlərini bölüşmüşlər.

Abdulla QUBALI,
Türkiyə, İzmir

ДЕНЬ ПОДАРКОВ

Недавно в редакции газеты «Самур» прошел «День подарков». Книгочеи получили в подарок авторские книги Седагет Керимовой, Музаффара Меликмамедова и Севды Азизрин с автографами.

ТҮРК ТАРИХЧИЙРИ ЧАКАЙ КХЬЕНАЙ

Са къадар түрк тарихчىри чин эсерра лезгий-rikai maraqşlu malumatar گانوا. Эвлия Челебидин “Seyahetname, cilt 2” (İstanbul, 1896-1928), Ағъмет Жәвдем Пашадин “Tarih-i Cevdet” (İstanbul, 1891), Мөт Иззетан “Kafkas Tarihi” (İstanbul, 1911), Исмаил Берконан “Tarihte Kafkasya” (İstanbul, 1958), Шерифеддин Ерелан “Dağıstan ve Dağıstanlılar” (İstanbul, 1961), Зеки Велиди Тогъанан “Umumi Türk Tarihine Giriş, cilt 1” (İstanbul, 1946), Жамал Гекчедин “Osmanlı Imperiyasının Kavkasyada siyaseti” (İstanbul, 1979) ктабра ва маса тарихчийрин эсерра лезгийrikai гөгъени-диз кхъенва.

Маса чкайрай атанвай Хазар ва Къипчах ағьалийrikai vah-тар алатунивай Дербентдинни Ширвандин арада яшамиш же-звай чқадин ағьалийrikik aakahyz Лезги жезвай.

Zeki Velidi Toğan. Umumi Türk Tarihine Giriş. Cilt 1, İstanbul, 1946, ч. 441.

Лезгийри Дагъустanda анжак чеб хвенач, гъа са вахтунда чипин патарив гвай къуншиярни чипин арада цўурдай бажарагъ къалурна. Абурулай гъейри къе чеб амачир Албанарни Алана, рагъекъечидай патай рагъакъидай патаз атай чехи къуватрин амуқаяр, гъакъини Араб сердерри стратегиядин жигъетдай важиблу чкайриз күчарай Арабар газа зурба халкъ тир Лезгийrikik aakahyz хъана, чипин чалар ва жуввал квадарна Лезгиламиш хъана.

Serafeddin Erel. Dağıstan ve Dağıstanlılar. İstanbul, 1961, ч. 17.

...Лезги тайифаяр къвердавай гужлу жезвай ва абур датланна вилик физвай. Лезгийри вичин күшүн күкIварна лутъуз Шагъиди абуруз басрух гун паталди vad хан, гъакъини Ширвандин гъакъим Гъасан Али хан кылы аваз шейтланриз ухшар аскерrikai түккүрнавай яхшүр агъзурдин күшүн ракъурна. Күшундид Тифлисдинни Генҗедин арада чка къуна.

Лезгияр күкIвариз klan хъайила, и тайифади хабар къуна ва лезгийри экүн яralай къизилбашrin къушундал вегъена, и къушундин кылы авайбур ва газфни-газф аскерар яна къена, абурун вири мал-девlet, эмениньяр, мал-къара гъилик авуна. Яна къенвайбур акъван пара тир хъи, мейитрин нидин гъилий я инсанривай, яниничхирривай и дуъзенлухдай тIuz физ жезвачир. Къушари ина лув гузвачир.

«Кайме» Бедреддинзаде Али бея // Известия Академии Наук Азербайджанской ССР. Серия истории, философии и права, 1988, №3, ч. 72

ДОСТОЙНО ПОДРАЖАНИЯ

В некоторых частях Индии многие будущие родители до сих пор говорят, что предпочли бы сына вместо дочери, но жители деревни Пипланти, которая расположена в западном штате Раджастан, считают иначе. И в честь рождения каждой девочки члены общины собираются вместе, чтобы посадить 111 фруктовых деревьев.

Начало этой уникальной традиции положил бывший глава деревни Шиам Сандар Паливал. Так он хотел почтить память своей дочери, которая умерла в молодом возрасте. Но посадка деревьев – лишь один способ обеспечения лучшего будущего для детей. Индуисты также собирают по \$ 380 при рождении каждой девочки и направляют деньги на сберегательный счет, открытый на ее имя, которым новорожденная сможет воспользоваться по достижении совершеннолетия. Родители девочки должны внести вклад в размере \$ 180.

“Родители подписывают заявление, в котором обязуются не выдавать девушку замуж до достижения ею установленного законом возраста, регулярно отправлять ее в школу и заботиться о деревьях, посаженных в честь ее рождения”, говорит Паливал, отмечая, что только за последние шесть лет жители Пипланти посадили почти четверть миллиона деревьев.

САМУР

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

Redaksiyamızın ünvani: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi:
26233080000
“Kapital bank”ın 1 sayılı
Yasamal filialı
kod 200037
VÖEN 130024708

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat
və Informasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.
Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 349
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17